

ANTTO TERRAS

TALLINNA
TAPJAD

ARMUTU AEG EESTIS

Soome keelest tõlkinud Sander Liivak

Originaali tiitel:
Antto Terras
Tallinnan tappajat
Viron veriset vuodet
Into, 2019

Toimetanud Ene Poll
Kujundanud Inga Joala

Copyright © Antto Terras 2019
Published by arrangement with Into Kustannus, Finland
Tõlge eesti keelde © Sander Liivak ja Tänapäev, 2020
ISBN 978-9949-85-931-3
www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

*Võtame, kui meel on must,
ja tapame, kui tarvis.*

Tallinlaste tõdemus 1990. aastate keskpaigast

PROLOOG

1991. aastal tuli iseseisvus Eestimaale ja kõigile seal elavatele rahvastele nagu välk selgest taevast. Alguses vana võim murenes, siis taganes, ja lõpuks ei teadnud enam keegi, kust otsast peale hakata. Revolutsioone ja vabadusvõitlusi ellu viival põlvkonnal läheb alati halvasti. Kui keegi ongi lahingumõllust terve nahaga välja tulnud, on tal läinud kehvasti hiljemalt sellele järgnenud võidujoovastuses. Eestlasi on millegipärast nuheldud kõige erinevamate sotsiaalsete eksperimentidega. Nõukogude võim katsetas nende peal sotsialismi sobivust inimkasutuseks ja tulemused on kõigile teada. Kohe, kui sund ja hirm kadusid, kukkus kokku ka kogu ideaalühiskond, mis pidi olema igavene. Ometi oli jõudnud tekkida uus ja imelik inimtüüp *Homo sovieticus* ja see ei kadunud kuhugi. Kuigi noor vabariik kuulutas ainsaks ametlikuks keeleks eesti keele, räägiti riigis veel kaua *nõukogude keelt*. See oli märkide ja tähenduste süsteem, mida mõistsid ainult asjassepühendatud ja oma elu selles riigis raisanud inimesed. Uut Eestit hakkas ehitama põlvkond, kellel leidis mineviku taaka tublisti rohkem kui omaks tarbeks.

Heitlikest üheksakümnendatest ei tulnud õigupoolest keegi puhtalt välja. Kes oli vabadusvõitlusest liiga väsinud ega jaksanud enam pidada järgmist, vähemalt kahekümne aasta pikkuseks veninud ellujäämisvõitlust, see tõrjuti armutult kõrvale. Julgen väita, et ühtegi täiesti terveks jäänud inimest kõnealusel

kümnendil Eestis ei olnudki. Igaühel oli mõni saladus, minevikumure või muu hool, ja uut maailmakorda ei olnud kerge harjumuspäraste väärtustega kokku sobitada.

Iga vastündinud riigi teekonna algusega on alati seotud parim aeg, nii-öelda *prime time*. Siis on igaühel veel hea tahe, süda hõiskab rõõmust ja kõiki tahaks kaelustada. Rahvuslipud lehvivad ja kaunid kandlehelid täidavad inimesi usuga helgesse homsesse. Kuni koidab aeg, mil tuleb hakata kadunud riigi pankrotivara jaotama, vara, raha ja võimu jagama. Nõukogude Eesti kodanikud muutusid demokraatlikeks kapitalistideks sõna otseses mõttes ühe ööga. Öhtul magama heites naabrit veel armastati, aga hommikul üles tõustes tülitseti temaga juba parkimiskoha või kodulähedase tehase aktsiate pärast. Endine klassideta proletaarühiskond muutus kogemata klassipõrguks. Heaolu poole püüelnud rahvas tegi kõik, et võimalikult paljudel oleks halb olla. Moraalist, reeglitest ja kodanikukuulekusest oli juttu ainult entsüklopeedias.

„Tallinna tapjad. Armutu aeg Eestis“ räägib ajastust, mida ma ise ei oleks kindlasti üle elanud. Kuigi ma sündisin 1973. aastal Tallinnas ja hingasin sotsialistliku realismi õhku 1991. aasta juunini, olen siiski enam kui kindel, et põgenemine Soome päästis mu elu. Päris igaühel ei ole neid omadusi, mida Eestis hakkama saamiseks tollal vaja läks. Riiklikud „Hullud päevad“ olid rängad, kauakestvad ja minusugusele kaunishingele sobimatud. Loodetavasti võiks see teos toimida tagasihoidliku nekroloogina nendele tuhandetele minu eakaaslastele, kellel sama hästi ei läinud. Minu põlvkond oli just halvimas augus – täisea künnisel tõmblevad noored ja näljased inimesed. Mõni pimesus kõigist saada olevatest võimalustest ja valis poolkogemata vale loosi. Mõni teine aga langes roiskuva lääne ahvatluste küüsi

ja hukkus neid nautides. Kriminaaliks hakata oli palju kergem ja tasuvam kui ausana virelda.

Nõukogude aeg võis olla ränk, aga näiteks narkootikumide tarvitamist meelelahutuseks ei esinenud üldse. Ei olnud, mida tarvitada. Röövimisi ja vargusi ei olnud kuigi palju, sest kellelt sa ikka röövid, kui seltsimees on sama puupaljas nagu sa ise? Töö juurest muidugi varastati, kuid riigi käest tuli ju kas või natuke tagasi võtta. Iga taskusse ununenud suitsuvorstilatt oli kaotatud elu ja ängistava nooruse eest päris paras kompensatsioon. Riigil oli väga tugev julgeolekuorganisatsioon, kes külvas efektiivselt hirmu ja ebakindlust. Iial ei võinud teada, kes on pealekaebaja, nii et kõige targem oli üles anda iseennast või mõni kaaslane. Nii sai hingerahu ja tõenäoliselt lühema karistuse. Lisaks miilitsale hoidsid ohje KGB, siseministeeriumi eriosakond ja eriministeeriumi siseosakond. Päris kõiki kaitse- ja ründeorganite inimjahivõrgustikke laiemalt ei tuntudki. Aga riigis valitses kord ja distsipliin. Alati võis loota sellele, et hommikule järgneb õhtu, ja vahepeal marsiti.

Nõukogude kohus oli samuti usaldusväärne ja sama karm peaaegu kõigi vastu. Parteipiletiga võis saada hinnaalandust pisemate üleastumiste eest, kuid samas nõuti punase pileti omanikelt rohkem. Kui kuritegu oli raskem ja selle toimepanija kommunist, võis näidisprotsessi lõpptulemuse ära arvata. Vahel tuli ikka mõni omadest üles puua, et rahvas püsiks kontrolli all ja saaks aru, et kui juba eliidil läheb nii, mis siis veel meist, vaeseketest, rääkida. Ja nõukogude vanglasse ei igatsenud kohe kindlasti keegi. Kergedki karistused olid kümne aasta ringis, nii et kes vangki pandi, see vangis ka oli. Keegi oli kunagi kaheksakümnendate lõpus püüdnud tõlkida eesti keelde soomekeelset sõna *vankiloma* (vanglapuhkus), aga see jäi tõlkimata.

Praktikas eeldab kuritegevus seda, et ühiskonnas on piisavalt instantse, kes vähemalt midagi omavad. Nii kaua kui enamik eestlasi kõmpis koledate ja ühesuguste Tšehhoslovakkia kummikutega, ei tasunud kellelki jalavarje varastada. Aga kohe, kui esimesed soomlastest naistekütid jõudsid Viru varikatu-se alla ja müüsid hommikukingiks kaasa võetud tossud mõne-le taksojuhile, läks möll lahti. Kriminaalsele tegevusele hakati nurgakivi panema tõepoolest 1987. aastal. Siis lubati uutmi-se ehk perestroika tähe all asutada väikesi, FIE-tüüpi koope-ratiive. Üllatava järeleandmise põhjus plaanimajandusele truudust vandunud riigis peitus selles, et sotsialistlik tootmismudel oli jõudnud ummikusse. Kõigest oli puudus ja poliitilistel kaa-lutlustel majandusteadlaseks saanud inimesed ei osanud probleemi lahendada. Tehased suutsid küll toota kas või miljard alumiiniumlusikat maikuus, aga nõudlust oleks olnud hoopis kahe miljoni sullejope järele, pealegi novembris. Riik vorpis see-ga valedes kogustes kõlbmatuid tooteid olematule turule. Puna-võim kartis, et kui rahva rahulolematuus ja otsene nälg kasvab, võib riigis aset leida ettearvamatuid vapustusi. Targem oli las-ta aktiivsetel kodanikel toota vähemalt midagi, kõige suurema valu vaigistamiseks.

Eestis võeti legaalse ettevõtluse võimalus rõõmuga vastu. Turule tuli tooteid ja teenuseid, millest oli kõige suurem puu-dus. Ja nagu kapitalismis ikka – vajadusi ka loodi. Varsti ostis rahvas mingit imeträni, millest ta ei olnud varem kuulnudki ja mida ei teadnud vaja minevat. Päril paljud hakkasid oma Lada-ga taksot sõitma, aga seda tegevust piiras täpselt samal ajal riiki tabanud kütusepuudus. Põhimõtteliselt oli turg neitsilik: üks-kõik mida sa müüsid, ikka tekkis järjekord. Eestlased olid aga-rad sabatajad. Vahel ei teatudki, mille pärast sabas seisti. Vaja

läks kõike. Vabariigis avati ka erakohvikuid, -baare ja -pagari-töökodasid. Koledatest nõukogude löigetest tüdinud moetead-likud ostsid oma riided nüüd rätsepatelt, kes hankisid materja-li Poolast ja ammutasid inspiratsiooni Soome ajakirjast Seura. Monopolitooted püsisid riigi kontrolli all, kuid ots oli lahti teh-tud.

Ettevõtjaks hakanud märkasid varsti, et seda homset päe-va ei ole veel tulnudki, kui kõik rahvad on vennad. Kohviku-pidajaid ja kutselisi autojuhte tabas aktsendiga tehtud telli-muste sadu. Te ju tahate, et teie äri on ka homme veel püsti ja teie uhke Lada kummid terved? Nii meeldivatest pakkumis-test oli peaaegu võimatu keelduda. Kohe, kui „katuse“ ehk kait-se pakkumine hakkas raha sisse tooma, tormasid turule järgmi-sed, veel kindlama kaitse pakkujad. Omavahel konkureerivad katusepakkujad ajasid ettevõtjad kimbatusse. Keda uskuda? Kas Dmitri on piisavalt tugev, et mind kaitsta, või oleks ikkagi Igor see, kelle peale tasuks loota? Ja kõige geniaalsem selle kõige juu-res oli, et kaitsekaupmehed müüsid kaitset eeskätt iseenda eest. Eestis leiutati omamoodi igiliikur. Esimesed arveteklaarimi-sed konkureerivate organisatsioonide vahel toimusid just tol-lal. Mida nõrgem näis riik ja selle järelevalveaparaat, seda jõhk-ramaks muutusid pätid.

Eesti iseseisvumise aegu oli väikeettevõtlus juba täies hoos. Kõige kuumemaks kaubaks olid nüüd mitmesugused rahvus-sümboolikaga kruusid, särgid, pastakad ja põhimõtteliselt mis tahes esemed, mille peale kolme lõviga vapp ära mahtus. Rahvuslipust õmmeldi aluspükse ja pulmakleite – nii tore asi oli oma riik.

Nõukogude Liit taganes Eestist põletatud maa taktikat kasu-tades. Ta võttis kaasa kõik väärtusliku ja töökorras oleva, mida,

tõsi küll, ei olnud palju. Masinatest ilma jäänud tehased ja liinid muidugi seiskusid ning siia-sinna tekkis jubedaid tondilosse. Olukord oli kõige raskem riigihalduses. Peaaegu midagi ei olnud, aga kõigega tuli siiski hakkama saada. Rahvast valdas karistamatuse tunne. Vanad seadused enam ei kehtinud ja uusi ei jõutud vastu võtta. Vastutusele ei võetud peaaegu millegi eest. Päris paljud mõtlesid endamisi, kas miski saab üldse olla kuritegelik riigis, kus ei ole seadusi.

Eesti miilitsa muutmine politseiks oleks olnud farss, kui see ei oleks olnud tragöödia. Vanad mundrid visati prügimäele ja asemele saadi mingid imekombinesoonid, mis pigistasid persest ja kõditasid kaenla alt. Näiteks kõikidel Tallinna politseijaoskondadel oli kokku neli autot, millest sõidukorras oli kaks. Vanema kaardiväe nõukogude vaim paistis välja ka uute vormiriiete alt. Liikluses sai alati hakkama rahaga, raskematel juhtudel suure rahaga. Teise äärmusena tuleb nimetada noori idealistidest konstaableid, kes uskusid headusse ja seisid tänavanurgal kümnekroonise nädalapalga eest. Vana miilitsa parimad tegijad ei tahtnudki politseinikeks hakata. Nad asutasid oma turvafirmasid või läksid konsultandiks mõnda suuremasse asutusse. Iseseisvunud Eesti ametnikkond kaotas nii palju kutseoskusi ja kogemust, et see tundus isegi kurjategijatele ebaõiglane.

Kuriteod ja kurjategijad said igapäevaelu osaks. Igaühe kohta võidi uskuda mida tahes. Mõni osutus vana võimu pealekaebajaks, mõnel oli keldris tuumajaam, mõni oli kümme aastat surnud, aga pension jooksis onupoja kontole. Tüssama ja toime tulema harjutatud rahvas jätkas samas vaimus ka uuel ajal. Varem olid inimesed teatanud miilitsale sellistestki kuritegudest, mis ei olnud veel toime pandud. Nüüd vaadati kõrvale ja vaikiti isegi ilmselgete juhtumite puhul. Igaüks tegeles oma

asjadega. Teiste tegemistesse sekkumine või tunnistajaks hakamine ei tasunud ära.

Asjad läksid kõige rohkem käest ära aastatel 1994–1995. Siis käivitati riigivara erastamisprogramm. Igale tehasele, maatükile või korterile tuli leida omanik. Kinnisvara oli saadaval rohkesti ja parimad suutäied läksid muidugi jagajatele. Väi kui leidus mõni Siberist eluga tagasi tulnud taat, kes oli eelmise vabariigi ajal midagi omanud, siis selline sai teoorias oma vara tagasi. Kõige verisem aasta taparindel oli 1994, kui statistika järgi sai surma kolmsada kuuskümmend viis inimest. Tegelik arv võis olla kolm korda suurem. Politsei ei hakanud uurimagi juhtumeid, mille kohta võis esimesel pilgul öelda, et kuritegu jääb avastamata. Kenam statistika oli kõigi huvides.

Teadmata kadunuid ei saanud enamasti statistiliselt analüüsida. Päris paljudest oma teed läinutest ei teatatudki. Olid rahunud ajad ja kadunuks peetav võis olla lahkunud kas või välismaale või Emakesele Venemaale, olla meelega peidus või nime vahetanud. Vabadus ajas riigiaparaadi arvepidamise tükiks ajaks sassi.

Mõrv on teatavasti urbaanne kuritegu. Seal, kus inimesed ja raha omavahel möllavad, tapetakse ikka keegi ära. Eestis jagunes kurjus eeskätt Tallinna ja Ida-Virumaa vahel. Pealinnas oli mammonat ja Ida-Virumaal eestivenelasi. Dokumentaalne kurioosum on, et ka Tallinna lähipiirkonnad olid kuriteostatistikas edetabeli tipus. Seega piirkonnad, kus on ehk kaks suitsu ja natuke põldu. Olukorda saab seletada sellega, et linnas tapetud veeti viimsele unele mõnda rahulikku maapiirkonda, kuhu gi kraavi või järvesilma.

Riigi haldustegevust takistas eriti algaastatel Eesti ja Venemaa vahelise piiri olematu valve. Piir oli küll kaartidele joonistatud

ja metsas seisis mõni maalitud post, aga see oli ka kõik. Eri-meelsus valitses selleski, kus see peaks kulgema ja kas järgida Tartu või Pähkinäsaari rahu tingimusi. Kurjategijatel, eelkõige palgamõrvaritel, oli kerge käia Eesti poolel veretööl ja minna ruttu tagasi Peterburi uulitsatele. Piirivalvele suutis Eesti eraldada sama vähe ressursse kui politseile. Venemaale viivate teede ääres pidasidki vahti eeskätt isamaalisemad metsavennad ja muud kaitseliitlased. Nad kaitsesid kodumaad, kuid lasksid paraja raha eest läbi mis tahes uraanikoorma. Narva jõe põhjas kulges aastaid Venemaa poolelt veetud kastmisvoolik, mille kaudu pumbati Eestisse naeruväärse hinnaga piiritust. Vastuvõtjatel oli kalda lähedal onnike, kus kaup villiti pudelitesse ja müüdi abivajajatele. Päris paljudele ametnikele oli ka see süsteem teada, aga parajalt suured kupüürid lasksid neil mõelda muudele asjadele.

Eesti kuritegevus oleks olnud ilma endise Nõukogude Liidu mõjuta hoopis teistsugune. Vabariiki vägisi veetud slaavlastel kujundasid kriminaalset lahinguvälja oma maitse järgi. Juba seitsmekümnendatel toodi Eesti vanglatesse rahvast juurde Venemaa parandusliku töö kolooniast, sest kohalikud karistusasutused kannatasid klientide puuduse all. Vange kasutati sunnitöödel, ja kui kuskil vabanes mõni voodikoht, ei seisnud see kaua tühjalt.

Nõukogude Liidu kodanikud ei läinud pärast Eesti vabane mist muidugi enam kodumaale. Vastupidi: nad asutasid oma grupeeringuid, mida kutsuti päritolulinna või -liiduvabariigi järgi. Võitlus pisikese Eesti kõige tulusamate turgude eest oli verine.

Eesti kurjategijate kohta võib öelda palju halba, kuid näiteks võrdõiguslikkuse küsimustes olid nad teerajajad. Kriminaalses

maailmas ei olnud rassilisi eelarvamusi ega diskrimineerimist. Luges ainult raha ja võime seda kokku ajada, kontrolli all hoida ja kaitsta. Olid sa armeenlane või pärnakas – kui püss püsis käes ja tulemused tulid, väärised sa kohta päikese all.

Kogu üheksakümnendate jooksul lasti meil jälgida meedia serveeritud õuduspilte Eesti maffiast. Raija Pelli värisevat häält ja võdisevaid püsilokke ei unusta keegi. Väga tõenäoliselt mingit maffiat siiski ei olnud ega ole. Ka Soome kahjud piirdusid selle kardetud organisatsiooni käsitlemisel umbes kahe päramootoriga. Eestis oli tõesti väga toores kriminaalne kultuur ja sellel arvukaid etnilisi subkultuure. Ajas elati aja kombel, ja kuna kõik hoidsid oma osast kõvasti kinni, oli liigse jõu kasutamine peaaegu kohustuslik. Organiseerituteks ei saa neid jõuke nimetada. Iga kamp ajas oma asju, kedagi ei austatud ja rahvas vahetus nagu Hallikaineni tuuril. Kappa dressipükstes ja Teriniti dressides kiilakaid ei ole aus tituleerida maffiaks. Mõni itaallane võib pahaseks saada.

„Tallinna tapjad“ räägib ka väljaspool pealinna toime pandud kuritegudest ja tutvustab lisaks tapjatele Eesti olusid üheksakümnendatest tänapäevani. Heitlikud ajad ei lõppenud kahjuks millenniumivahetusel, vaid kalašnikovid paukusid veel aastaid hiljemgi. Uue riigi areng ja rahunemine kestsid terve põlvkonna.

Sellesse teosesse olen valinud juhtumid, mis iseloomustavad ajastut ja teatud kuriteotüüpi kõige paremini. Igal teol on ikka mingi seletus ja sotsiaalne alatoon. Neid, kes tapsid ainult õelusest, ei ole ma oma lugudesse sobivaks pidanud. Ja selguse mõttes tõdetagu veel, et teose narratiiv võib olla vahel lennukas, aga iga juhtum on kahjuks tõsi.